

Юлія Ярцун

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини (Умань)

ДОЗВІЛЛЯ ШЛЯХТИ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІІ В ХІХ СТ. (КОРОТКИЙ ОГЛЯД)

Характерною рисою ХІХ ст. стала поява великої кількості спогадів, щоденників, записок. Мода на написання мемуарів набирає особливої популярності в середовищі шляхти, яка на тлі соціально-економічних, політичних та культурних перетворень намагалася залишити слід в історії своєї родини, соціальної групи, Батьківщини, а то й просто чимось себе зайняти довгими вечорами. Завдячуючи цьому особливому виду джерел, ми можемо докладно пізнати не тільки політичні події, але також щоденне життя, яке проходило в будинку, помісті, палаці, селі чи місті.

Проблематика повсякденного життя за останні роки набирає все більшої популярності серед істориків, результатом чого є поява праць, присвячених щоденності різних соціальних груп та окремих осіб. Історія повсякдення дає можливість для пізнання ще не досліджених пластів людського існування та поглиблення розуміння вже опрацьованих суспільних явищ.

Важливим, але малодослідженим аспектом повсякдення шляхти є дозвілля. Соціолог Ж. Дюмазедьє пропонує таке визначення вільного часу, дозвілля – це «час, який залишається для людини після виконання нею професійних, шкільних та домашніх обов'язків і який призначений для відпочинку, розваги та розвитку особистості»¹.

Джерельна база дослідження переважно складається з уже опублікованих польських мемуарів ХІХ століття (З. Котюжинський², Т. Бобровський³, Е. Тарше⁴, А. Іванський⁵, А. Тарчевська⁶, Ф. Поплавська⁷,

¹ Ж. Дюмазедьє, *На пути к цивилизации досуга*, „Вестник Московского университета”, сер. 12: Социально-политические исследования, 1993, № 1, с. 83–88.

² Z. Kotiużyński, *Pamiętniki 1826–1894*, Kraków 1911.

³ T. Bobrowski, *Pamiętnik mojego życia*, t. 1, Warszawa 1979.

⁴ E. Tarsze, *Zamięć w stepach. Opowiadanie obywatela z polskiej, w pierwszych latach XIX wieku*, Petersburg 1862.

⁵ A. Iwański, *Pamiętniki (1832–1876)*, red. W. Zawadzki, Poznań 1968.

⁶ A. Tarczewska, *Historia mego życia. Wspomnienia warszawianki*, Wrocław 1967.

⁷ A. Pachocka, *Dzieciństwo we dworze szlacheckim w I połowie XIX wieku*, Kraków 2009.

В. Ласоцький⁸ та ін.), які містять багато цінної та колоритної інформації про розваги, відпочинок та інші щоденні справи шляхти.

Згідно зі словником Брокгауза й Ефрона, мемуари є «історичним матеріалом першочергової важливості. Значна кількість того, що не увійшло в офіційні акти, може бути помічене й передане нащадкам у записках сучасників й очевидців, в одному рядку мемуарів роз'яснюється інколи те, що залишається незрозумілим у цілих фоліантах дипломатичних нот й офіційних паперів»⁹.

Як вважає А. Дмитренко, найбільш доцільним на сучасному етапі розвитку джерелознавства є використання терміну «мемуарні джерела» як узагальнюючого терміну, який охоплює всі різновиди авторських розповідей, що базуються на пережитому досвіді, основою для створення яких є пам'ять¹⁰.

Суб'єктивність і тенденційність мемуарів ускладнюють роботу дослідника¹¹, тому доцільно доповнити їх матеріалами Державного архіву Київської області (ДАКО), Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (ЦДІАК) та відомими працями українських та польських дослідників, які проливають світло на приватне життя поляків.

Автор пропонованої наукової розвідки ставить за мету проаналізувати характерні особливості дозвілля шляхти Київської губернії в XIX ст. з урахуванням змін після польських національно-визвольних повстань, що призвели до його трансформації.

Одразу варто наголосити, що в XIX ст. межа між часом праці та вільним часом була доволі розмита. Найменш переобтяженими роботою, звичайно, були шляхтичі. Привілейоване становище шляхти давало їй можливість обирати стиль життя та розпоряджатися часом на свій розсуд. При цьому потрібно пам'ятати, що якість та форма проведення дозвілля залежала від рівня заможності панів та панянок. Найбільше вільного часу мали аристократія та багаті землевласники, натомість чиншова шляхта мала чітко регламентований час на відпочинок. При цьому остання також прагнула до розкішного життя. У «Военно-статистическом обозрении Российской империи» за 1848 р. вказано, що «дрібні поміщики – взагалі безпечні, турбуються тільки про одне, щоб весь наявний хліб перегнати в горілку, навіть якщо потім доведеться сидіти на купленому зерні»¹².

Більшість мемуаристів в один голос стверджують про одноманітність існування шляхти, що часто призводило до депресій та суїцидів¹³. Описати

⁸ W. Lasocki, *Wspomnienia z mojego życia*, t. 1: *W kraju*, Kraków 1933.

⁹ *Мемуары*, [в:] *Энциклопедический словарь Ф.А.Брокгауза и И.А.Ефрона*, СПб., 1896, т. 19, с. 70.

¹⁰ А.А. Дмитренко, *Визначення поняття «мемуарні джерела» в радянській історіографії* [електронний ресурс], режим доступу: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/36/dmitrenko.pdf.

¹¹ А. Курносов, *Мемуари* [електронний ресурс], режим доступу: <http://vseslova.com.ua/word/Мемуари-63959u>.

¹² *Военно-статистическое обозрение Российской империи*, т. 10, ч. 1: *Киевская губерния*, Санктпетербург 1848, с. 77–78.

¹³ *Центральний державний історичний архів України, м. Київ* (далі – ЦДІАК України), ф. 442, оп. 34, спр. 58, арк. 8.

один день із життя представника шляхти можна декількома словами: прокинулися, одягнулися, поснідали, погуляли в саду, чоловіки зайнялися поточними справами, жінки – рукоділлям (у випадку шляхтянок – це один зі способів заповнити свій вільний час), пообідали, поспали, а після сну шукали способів, чим себе розважити до вечері.

У вихідні дні дозвілля урізноманітнювалося походом до костелу та поїздкою в гості¹⁴. Гість у культурі шляхти займав почесне місце, а гостинність вважалася ознакою шляхетності. В обов'язки господарині дому входило частування та організація розваг для гостя/гостей на найвищому рівні. Пані-господині заздалегідь робили вишукані припаси для очікуваних та неочікуваних відвідувачів. Із прибуттям гостей у кімнаті для розваг з'являлися воскові свічки, вранішня кава з вершками або чорна після обіду, вина з-за кордону та домашня наливка. Таке розмаїття частувань було навіть у середньозаможних будинках¹⁵. Вшанування гостей було не тільки проявом природної гостинності, а й способом демонстрації матеріального та соціального статусу господарів.

Однак у мемуарах знаходимо багато прикладів, що дають підстави стверджувати, що не всі господарі радо вітали гостей. Так, Д. Бутурлін про свої гостини в О. Браницької писав, що його пригостили не досить вишуканим вином, а освітлення в його кімнаті було дуже тьмяним. Він ствердився в думці, що О. Браницька не була щедрою й гостинною, як думали всі інші. У цьому його підтримав і П. Граббе. Натомість О. Булгаков та М. Бутурлін високо оцінили пані О. Браницьку як господиню. Наприклад, вона одного разу без причини подарувала М. Воронцову шубу, котра коштувала кругленьку суму¹⁶. Отже, тільки компаративний аналіз змісту спогадів дає можливість повніше й об'єктивніше сприйняти й оцінити об'єкт згадок із точки зору гостинності шляхтичів.

Дозвілля шляхти у святкові дні (свята, іменини, хрестини, ярмарки й т.д.), як на той час, було досить видовищним. Чого тільки варте святкування дня народження Софії Потоцької в травні 1800 р. Ця річниця запам'яталася сучасникам та нащадкам тим, що пан Потоцький подарував дружині на іменини славнозвісний Софіївський парк, що є окрасою Умані до сьогодні.

На свято з'їхалися гості з Поділля, Брацлавщини, Петербурга та навіть із-за кордону. Пізніше згадували, що такого пишного банкету в палаці Потоцьких на Двірцевій вулиці ще не було, а таких страв, які подавалися на бенкеті, не куштували навіть королі, таких благородних напоїв не пили навіть античні боги¹⁷. Із примхи Софії, яка хотіла в травні їхати на санях від графського палацу до парку, дорога була посипана сіллю.

П. Наніїв у «Тричі проданій» так описує Софієні іменини: «Другий тиждень бенкетують пани на Софіїних іменинах. Гульбища переміщуються

¹⁴ Ibid., арк. 3.

¹⁵ А. Iwański, op. cit., s. 31.

¹⁶ Л.І. Лісунець, *Матеріали про родину Браницьких на сторінках часопису «Русский архив»* [електронний ресурс], режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6291/1/174-189.pdf>.

¹⁷ П. Наніїв, *Тричі продана*, Київ 1996, с. 202.

з парку в палац, із палацу – у парк. Ллються рікою вина, наливки та солодкі меди, ревуть міддю оркестри. Танці, гомін, жарти не вщухають ні вдень, ні вночі. Подільська та брацлавська шляхта, офіцери військових поселень, гості з Петербурга, Варшави, Кракова ласі до чужого меду»¹⁸.

Місцева шляхта з не меншим розмахом влаштовувала різноманітні заходи до приїзду імператора Олександра II в Білу Церкву восени 1860 р.: день розпочався зі святкового сніданку, який плавно перейшов в урочисте висадження пам'ятного деревця в Александрійському парку імператором, далі – знайомство з місцевими дамами, потім грандіозне полювання, обід, прогулянка верхи околицями Білої Церкви, закінчення вечора балом у палаці Браницьких¹⁹.

Такий розмах організації святкових заходів багатою шляхтою різко контрастував з розвагами незаможної. Часто для того, щоб назбирати грошей для виїзду до міста на ярмарок потрібно було протягом року важко працювати та заощаджувати кошти. Наприклад, дружина поміщика з-під Білої Церкви Наталя Олександрівна умудрялася за день контрактів розтратити річні збереження, накопичені важкою працею, купуючи собі дюжинами найкращі рукавички, парфуми, сукні з Парижа та дорогу білизну²⁰. Така необачне марнотратство зрозуміле, адже можливість хоча б один раз на рік дозволити собі життя, про яке мріялося, наповнювало сенсом одноманітність буднів бідних, але гонорових шляхтичів.

Монотонність життя періодично переривали різноманітні родинні річниці. Шляхта, отримуючи найменший привід, із радістю виїжджала за межі дому. Наприклад, у предводителя уманського дворянства Л. Піонтковського в селі Охматів (під Жашковом) у 1840 р., у Великий Піст, у зв'язку з іменинами було багаточисельне зібрання шляхти, що супроводжувалося танцями та іншими веселощами, і, не дивлячись на таке велике свято, продовжувалося декілька днів. На іменинах молодь танцювала, старші пані дрімали, діти, об'ївшись солодощів, спали по кутках, а чоловіки грали в карти та розмовляли про публічні справи й політику²¹.

Варто вказати на різницю між чоловічим, жіночим та дитячим дозвіллям. Так, польський дослідник Т. Епштейн у монографії, присвяченій інтелектуальним та художнім зацікавленням польської шляхти в др. пол. XIX ст. на території Київської, Волинської та Подільської губерній, вказує, що суто чоловічим заняття вважалося колекціонування та формування приватних бібліотек. Історик, опрацювавши інвентарні описи садиб, робить висновок, що свідомим колекціонуванням займався не так багато осіб, більшість колекцій була зібрана шляхом несвідомого накопичення предметів²².

Безперечно, найвідомішим колекціонером губернії був Леопольд Бурчак-Абрамович із Володарки Сквирського повіту, який зібрав величезну

¹⁸ Ibid., с. 206.

¹⁹ Z. Kotiżyński, op. cit., s. 63–64.

²⁰ А.Н. Макаров, *Малая энциклопедия Киевской старины*, 2-е изд., Киев 2000, с. 215.

²¹ A. Iwański, op. cit., s. 32.

²² T. Epszstein, *Z piórem i paletą. Zainteresowania intelektualne i artystyczne ziemiaństwa polskiego na Ukrainie w II połowie XIX w.*, Warszawa 2005, s. 348.

колекцію оригіналів, копій та репродукцій картин, портретів, скульптур²³.

Колекціонування книг, на відміну від колекціонування творів мистецтва, було більш поширеним захопленням. Причина полягала в менших витратах та більшій доступності. Наведемо лише декілька прізвищ колекціонерів, яким вдалося зібрати доволі репрезентаційну кількість друкованих та рукописних зібрань. Так, у П. Копчинського (с. Тележинці, Таращанський повіт) було 75 одиниць книг, Ю. Томашевський (с. Босівка, Звенигородський повіт) назбирав понад 177 книг, а в А. Потоцького (м. Умань) нараховано 691 книгу в 1414 томах²⁴. Захоплення книгами було також у вже згаданого охматівського поміщика Л. Піонтковського, якому вдалося, їздячи по околицях Умані, назбирати цілу бібліотеку, яка користувалася значним попитом серед шляхти, адже її господар дозволяв охочим вільно нею користуватися²⁵.

Не меншою популярністю серед чоловічих розваг вважалося полювання та гра в карти. Відомо, що син С. Потоцького Юрій після смерті батька передав управління маєтком підопічним, а сам дні й ночі проводив за грою у «фараона», забувши навіть про свою пристрасть до мачухи²⁶. Гра в карти, особливо під час київських контрактів, була в неабиякій моді. Пани, навіть у віці, сідали до гри, смакуючи при цьому шампанським²⁷.

Що стосується полювання, то, як правило, збиралися цілими компаніями й виїжджали на 2–3 дні. Полювали з собаками на птицю та звірів, у спеціальному одязі та з великою кількістю алкоголю²⁸.

Чоловічий відпочинок неодмінно супроводжувався веденням розмов на політичні та публічні теми, тоді як жінки пліткували під час заняття рукоділлям про дітей, моду, життя своїх знайомих.

Про різницю між чоловічими й жіночими розвагами згадує й А. Гарчевська: «Новий день розпочинається так само, як попередній. Марцелій (чоловік авторки) постійно вирішує якісь нові справи, так як і я щоразу щось інше граю, читаю, співаю, та й розваги наші різні...»²⁹.

Жінки не мали великого вибору в проведенні свого вільного часу. Їхня життєва активність дуже часто обмежувалася стінами дому. Для розваг використовувалися набуті здібності під час дівочтва. У залежності від особистих задатків, це був спів, гра на музичних інструментах або малювання. Однак звернемо увагу на те, що ці розваги часто були засобом, аби розважити чоловіка та гостей³⁰. Жіночий відпочинок часто поєднувався з працею. Наприклад, коли сім'я збиралася ввечері для читання, гри, розмов, то жінка в цей час могла витирати пил, вишивати чи вести якісь господарські

²³ Ibid., s. 355–381.

²⁴ Ibid., s. 77.

²⁵ A. Iwański, op. cit., s. 32.

²⁶ А.Л. Головцов, *Дом над парком*, Гатчина 2012, с. 12.

²⁷ Z. Kotiuzynski, op. cit., s. 10.

²⁸ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 813, спр. 113, арк. 2.

²⁹ A. Tarczewska, op. cit., s. 202.

³⁰ B. Bawej-Lisiecka, *Różne odcienie codzienności w pamiętnikach i dziennikach kobiecych z I połowy XIX wieku*, [w:] *Życie Prywatne Polaków w XIX wieku*, red. M. Korybut-Marciniak, M. Zbrzeźniak, Olsztyn, 2013, s. 187.

розрахунки³¹.

Значною мірою характер відпочинку як чоловіка, так і жінки визначав природний календар (тривалість дня, пори року), костельні свята, піст, неділі та залежний від них календар господарських робіт.

Особливістю дозвілля дітей шляхти було те, що воно залежало від статі. Хлопчики мали більше свободи, а їхні ігри й заняття вважалися різноманітнішими, аніж дівчачі. Для дівчаток дозвілля було більш обмеженим. Зате зі спогадів Ф. Поплавської про свого батька стає очевидним, що дівчатка отримували більше батьківської любові: «Ішли до тебе з довірою й без страху, навіть якщо щось накоїли, своєю дитячою хитрістю розгадали, що твої покарання ніколи не будуть тяжкими...»³².

Польська дослідниця К. Кабачинська виділяє такі розваги дітей: рухові (аркадні, конкуруючі, із переміщенням), розумові (читання, музика, спів і т.п.), у світі природи (полювання на мух, метеликів, жучків³³ і т.п.), ігри, що наслідують реальність (весілля, похорони, танці і т.п.) та гральні (карти, кості)³⁴.

Молодь полюбляла проводити свій вільний час за стінами дому на свіжому повітрі. Часто молоді шляхтичі розважалися в компанії селянської молоді. Приємне проведення часу асоціювалося з катанням верхи по околицях, прогулянками, маївками, полюванням на птахів, ловлею риби, плаванням у річках та ставках, заграванням із селянськими дівчатами³⁵.

Окремо виділимо студентське дозвілля, яке також мало свої особливості. Зі спогадів отця Н. Хмелевського (із 1821 р. по 1831 р. навчався в уманській василіанській школі) дізнаємося, що вихованці василіанської школи перебували під тотальним контролем, який здійснювали вчителі, репетитори та учні. Якщо учень ішов у місто, то репетитор зобов'язаний був оглянути його штатний костюм, гудзики, чоботи й дати йому в руки записку: на скільки часу він відпущений, і посилав із ним надійного учня, щоб той не запізнився й не був ким-небудь ображений³⁶.

Студентським обов'язком було уміле поєднання навчання та відпочинку, але, як свідчать спогади, не всім вдавалося ця складна справа. У студентському середовищі була так звана «золота молодь» – представники заможних родин, які, забуваючи про навчання, вели розгульне життя, заводили заміжніх коханок³⁷, завзято грали в карти, регулярно відвідували різні розважальні заходи, бали, танцювальні вечори. Найцікавішим було те, що така поведінка завжди сходила їм з рук³⁸.

³¹ M. Mazan, *Obraz życia codziennego szlachcianki na ziemiach zabranych w I połowie XIX wieku w świetle dzienników Pauliny z Białozorów Kończyny*, „Miągowskie Studia Humanistyczne”, 2014, nr 1 (10), s. 150.

³² A. Pachocka, op. cit., s. 49.

³³ Державний архів Київської області, ф. 2, оп. 1, спр. 44342, арк. 16.

³⁴ K. Kabacińska, *Zabawy i zabawki dziecięce w osiemnastowiecznej Polsce*, Poznań 2007, s. 80.

³⁵ E. Tarsze, op. cit., s. 16.

³⁶ В. Илляшевич, *Из воспоминаний священника о. Никифора Хмелевского об упраздненном базилианском училище в г. Умань*, „Киевская старина”, 1892, т. 38, с. 162–163.

³⁷ T. Bobrowski, op. cit., s. 327.

³⁸ Z. Kotiżyński, op. cit., s. 9–10.

Студенти, які були старанними в навчанні, організовували своє дозвілля в стінах навчальних закладів. Як згадує В. Ласоцький: «Студенти Київського університету кожен п'ятницю проводили в студентському Музичному товаристві, яке організовувало концерти раз на місяць, та в польському театрі»³⁹. Відомі учні василіанської школи в Умані С. Гошинський, М. Грабовський та Б. Залеський були ініціаторами створення при монастирі літературного гуртка, на засіданні якого й були прочитані перші вірші цих представників «української школи» в польській літературі⁴⁰.

Окремою сторінкою в дозвіллі шляхти були публічні форми проведення вільного часу: ярмарки, «Київські контракти», походи в театр, оперу та на концерти, які користувалися неймовірною популярністю. Неодмінною умовою доступу до такого типу розваг була поїздка в місто, яке було не тільки місцем залягодження серйозних справ, а й місцем розваг та відпочинку. Проведення вільного часу в місті характеризувалося пришвидшеним темпом, збільшеною кількістю та інтенсивністю розваг, зустрічей, візитів, балів, концертів⁴¹, походів до театру⁴².

Крім виїзду до міста на контракти місцева шляхта подорожувала до Одеси, Варшави, Вільни, Риги⁴³, Рима⁴⁴, Азії та інших країн.

Однак подорожі до великих міст та за кордон все-таки вважалися рідкістю й залишались прерогативою заможних верств. Бідна шляхта набагато частіше їздила до найближчих містечок або повітових міст – Бердичова, Умані, Сквири та інших. Незважаючи на невеликий вибір пропонованих атракцій у таких містечках, це було краще, ніж сидіти вдома.

Підкреслимо, що, на жаль, часто відпочинок шляхти закінчувався скандалом, бійками та іншими неприємностями. Такі випадки були поширені як серед бідної, так і серед багаті шляхти: асоціальна поведінка не залежала від соціального статусу. Пияцтво, бешкети, лайка, розгульне життя, утримання коханок для багатьох представників шляхти стає нормою та стилем життя⁴⁵.

Траплялися й доволі незвичні спроби урізноманітнення сірих буднів. У 1834 р. поміщик с. Пиковця Махнівської волості Бердичівського повіту А. Зеленка зі своєю дружиною Юзефою заради розваги перевдягнули селянську дівчину А. Ємельянову в чоловіче вбрання й відправив в церкву на сповідь⁴⁶.

Листопадове (1830–1831 рр.) та Січневе (1863 р.) повстання призводять до трансформації звичного укладу життя шляхти. Шляхта як соціальний стан зазнає суттєвого поглиблення соціальної неоднорідності внаслідок репресивної політики російського уряду, що, безумовно, стає причиною

³⁹ W. Lasocki, op. cit., s. 175.

⁴⁰ І. Кривошея, *Уманська василіанська школа в період свого розквіту (1796–1830 рр.)*, „Історико-педагогічний альманах”, 2005, вип. 1, с. 94.

⁴¹ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 803, спр. 104, арк. 2.

⁴² ЦДІАК України, ф. 533, оп. 2, спр. 1066, арк. 59.

⁴³ A. Iwański, op. cit., s. 47.

⁴⁴ T. Epszstein, op. cit., s. 355.

⁴⁵ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 810, спр. 161, арк. 7, 14.

⁴⁶ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 150, спр. 915, арк. 1.

різниці між дозвіллям багатой шляхти, шляхти збіднілої та декласованої шляхти. Ще одним наслідком польських національно-визвольних повстань стало взяття під контроль дозвілля шляхти, за яким вівся таємний нагляд, а це зумовило замкнутість та послаблення товариських взаємодій. Із цього часу дозвілля набирає політичного забарвлення й у ньому з'являється новий елемент – конспірація.

Відсутність підтримки українським населенням польських повстань спричинила до загострення взаємовідносин із поляками⁴⁷. Нерідко взаємні претензії на політичному підґрунті траплялися й між самою шляхтою. Наприклад, власниця приватного пансіону шляхетних дівчат у Білій Церкві Галіцька, приїхавши в гості до своєї колишньої вихованки Андрущенко, звинувачує її в зраді Батьківщини, так як остання не носила траурного вбрання, веселилася та танцювала під час трауру, розмовляла російською мовою. Результатом цього конфлікту став донос на Галіцьку в поліцію та пред'явлення їй звинувачень у політичній неблагонадійності⁴⁸.

Із 1863 р. російська влада вводить обмеження на полювання. Мисливці перед тим, як виїхати на полювання, мали попередити владу та отримати спеціальний дозвіл від власника лісу на полювання⁴⁹. Товариські контакти шляхти на тлі післяповстанської репресивної політики російського уряду занепадають, а розваги набувають сіруватого відтінку⁵⁰.

У цей період утисків зазнають також студенти, яким урізають вільний від навчання час та беруть під контроль їх особисте життя (в Університеті святого Володимира студентам дозволялося гуляти в ботанічному саду лише до 22 год. під наглядом поліцейських)⁵¹. Такі заходи мали на меті перешкодити організації змов чи ще якихось дій, спрямованих проти уряду.

Після польських повстань змінюється й дозвілля жінки. Після подій 1830–1831 рр. салони (у яких заправляли жінки) стали осередками скупчення тогочасної аристократичної еліти, центрами формування суспільної думки, а також традиційним осередком впливу жінок на публічні справи. Жінки почали відігравати важливу роль в передаванні молодому поколінню національних традицій і любові до батьківщини (у рамках дозвілля й не тільки).

Отже, дозвілля шляхти Київської губернії у XIX ст. визначало багато чинників, головними серед яких виділимо економічне становище (багаті-бідні), місце проживання (місто-село), стать, вік, близькість до Києва як духовного, культурного, освітнього та економічного центру (контрактова ярмарка, Київський університет, театр і таке інше); на тлі політичних, соціально-економічних та культурних перетворень дозвілля зазнає помітних трансформацій, які змінюють стиль життя шляхти формований на протязі декількох століть.

⁴⁷ Ф.Ф. Вигель, *Записки Филипа Филиповича Вигеля*, ч. 1, Москва 1891, с. 200.

⁴⁸ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 814, спр. 47, арк. 2.

⁴⁹ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 813, спр. 113, арк. 2.

⁵⁰ А. Iwański, op. cit., s. 29.

⁵¹ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 261, спр. 13, арк. 2.

Бібліографія

- Вигель Ф.Ф., *Записки Филипа Филиповича Вигеля*, ч. 1, Москва 1891.
Военно-статистическое обозрение Российской империи, т. 10, ч. 1: *Киевская губерния*, Санктпетербург 1848.
- Головцов А.Л., *Дом над парком*, Гатчина 2012.
- Державний архів Київської області, ф. 2, оп. 1, спр. 44342.
- Дмитренко А.А., *Визначення поняття «мемуарні джерела» в радянській історіографії*, [електронний ресурс], режим доступу: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/36/dmitrenko.pdf.
- Дюмазедье Ж., *На пути к цивилизации досуга*, «Вестник Московского университета», сер. 12: *Социально-политические исследования*, 1993, № 1.
- Илляршевич В., *Из воспоминаний священника о Никифора Хмелевского об упраздненном базилианском училище в г. Умань*, „Киевская старина”, 1892, т. 38.
- Кривошея І., *Уманська василіанська школа в період свого розквіту (1796–1830 рр.)*, «Історико-педагогічний альманах», 2005, вип. 1.
- Курносів А., *Мемуари* [електронний ресурс], режим доступу: <http://vseslova.com.ua/word/Мемуари-63959u>.
- Лісунець Л.І., *Матеріали про родину Браницьких на сторінках часопису «Русский архив»*, [електронний ресурс], режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6291/1/174-189.pdf>.
- Макаров А.Н., *Малая энциклопедия Киевской старины*, 2-е изд., Киев 2000.
- Мемуары, *Энциклопедический словарь Ф.А.Брокгауза и И.А.Ефрона*, СПб., 1896, т. 19.
- Наніів П., *Тричі продана*, Київ 1996.
- Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), ф. 442, оп. 34, спр. 58.
- ЦДІАК України, ф. 442, оп. 150, спр. 915.
- ЦДІАК України, ф. 442, оп. 803, спр. 104.
- ЦДІАК України, ф. 442, оп. 810, спр. 161.
- ЦДІАК України, ф. 442, оп. 813, спр. 113.
- ЦДІАК України, ф. 442, оп. 814, спр. 47.
- ЦДІАК України, ф. 533, оп. 2, спр. 1066.
- ЦДІАК України, ф. 707, оп. 261, спр. 13.
- Wawej-Lisiecka B., *Różne odcienie codzienności w pamiętnikach i dziennikach kobiecych z I połowy XIX wieku*, [w:] *Życie Prywatne Polaków w XIX wieku*, red. M. Korybut-Marciniak, M. Zbrzeźniak, Olsztyn, 2013.
- Bobrowski T., *Pamiętnik mojego życia*, t. 1, Warszawa 1979.
- Epszstein T., *Z piórem i paletą. Zainteresowania intelektualne i artystyczne ziemiaństwa polskiego na Ukrainie w II połowie XIX w.*, Warszawa 2005.
- Iwański A., *Pamiętniki (1832–1876)*, red. W. Zawadzki, Poznań 1968.
- Kabacińska K., *Zabawy i zabawki dziecięce w osiemnastowiecznej Polsce*, Poznań 2007.
- Kotiużyński Z., *Pamiętniki 1826–1894*, Kraków 1911.
- Lasocki W., *Wspomnienia z mojego życia*, t. 1: *W kraju*, Kraków 1933.
- Mazan M., *Obraz życia codziennego szlachcianki na ziemiach zabranych w I połowie XIX wieku w świetle dzienników Pauliny z Białozorów Kończyń*,

„Mragowskie Studia Humanistyczne”, 2014, nr 1 (10).

Pachocka A., *Dzieciństwo we dworze szlacheckim w I połowie XIX wieku*, Kraków 2009.

Tarczewska A., *Historia mego życia. Wspomnienia warszawianki*, Wrocław 1967.

Tarsze E., *Zamieć w stepach. Opowiadanie obywatela z polskiej, w pierwszych latach XIX wieku*, Petersburg 1862.

Юлія Ярцун

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини (Умань)

Дозвілля шляхти Київської губернії в XIX ст. (короткий огляд)

Анотація: Історія повсякдення відкриває перед дослідниками нові перспективи, даючи можливість для пізнання ще не досліджених пластів людського існування та поглиблення розуміння вже опрацьованих суспільних явищ. Важливим, але малодослідженим аспектом повсякдення шляхти є дозвілля.

Автор пропонованої наукової розвідки ставить за мету проаналізувати характерні особливості дозвілля шляхти Київської губернії у XIX ст. з урахуванням змін після польських національно-визвольних повстань, що призвели до його трансформації.

Дозвілля шляхти Київської губернії у XIX ст. визначало багато чинників, головними серед яких виділимо економічне становище (багаті-бідні), місце проживання (місто-село), стать, вік, близькість до Києва як духовного, культурного, освітнього та економічного центру (контрактова ярмарка, Київський університет, театр і таке інше); на тлі політичних, соціально-економічних та культурних перетворень дозвілля зазнає помітних трансформацій, які змінюють стиль життя шляхти формований на протязі декількох століть.

Ключові слова: шляхта, XIX ст., Київська губернія, дозвілля, мемуарна література.

Iuliia Iartsun

Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University
(Uman)

Leisure of Kiev province nobility in the XIX-th century (brief overview)

Summary: The history of everyday life opens new retrospective researchers, enabling the knowledge yet unexplored layers of human existence and deepening understanding social phenomena are processed. An important but unexplored aspects of daily nobility is entertainment.

The author proposed scientific exploration aims to analyze the characteristics leisure of Kiev province nobility in the XIX-th century to reflect changes after the Polish national liberation uprisings that led to its transformation.

ДОЗВІЛЛЯ ШЛЯХТИ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ХІХ СТ. (КОРОТКИЙ ОГЛЯД)

Leisure of Kiev province nobility in the XIX-th century determined by many factors, the main among them are we distinguish the economic situation (rich-poor), location (city-village), sex, age, proximity to Kyiv as a spiritual, cultural, educational and economic center (contract fairs, Kyiv University, theater and so on etc.); against the background of political, social, economic and cultural transformations leisure undergoing significant transformations that alter the lifestyle of nobility formed over several centuries.

Keywords: gentry, XIX century, Kiev province, leisure, memoir literature.

Julia Jarcun

Państwowy Uniwersytet im. Pawła Tyuczyny w Humaniu

Czas wolny szlachty guberni kijowskiej w XIX wieku (krótki przegląd)

Streszczenie: Historia życia codziennego otwiera przed badaczami nowe perspektywy, pozwalając na badanie nieodkrytego jeszcze rezerwuaru ludzkiej egzystencji i pogłębienie zrozumienia zjawisk społecznych. Ważnym, jednocześnie niezbadanym aspektem życia codziennego szlachty jest czas wolny. Autorka artykułu postawiła sobie za cel ukazanie wolnego czasu szlachty guberni kijowskiej w XIX w. oraz odzwierciedlenie zmian zachodzących w tym względzie w okresie polskich zrywów narodowowyzwoleńczych. Wypoczynek szlachcica guberni kijowskiej w XIX w. zależny był od wielu czynników, m.in. sytuacji materialnej (bogaty-biedny), pochodzenia (miasto, wieś), płci, wieku, oddalenia od Kijowa jako duchowego, kulturalnego, edukacyjnego i gospodarczego centrum (jarmark, uniwersytet, teatr i in.) przemian politycznych, społecznych, gospodarczych i kulturalnych, które przyczyniły się do transformacji sposobu egzystencji szlachty formowanej przez stulecia.

Słowa kluczowe: szlachta, XIX w., gubernia kijowska, czas wolny, literatura pamiętnikarska